

Ольга Ночовка, Наталя Дермельова

**ПРО ДОДАТКОВІ ФУНКЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ З
МУЗИЧНО ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ)**

У статті розглянуто проблему підготовки студентів двопрофільних спеціальностей «початкова освіта» та «музика» до роботи з музично обдарованими дітьми. На основі психолого-педагогічних, філософських та християнсько-етичних концепцій обдарованості виділені та визначені додаткові функції майбутнього вчителя для забезпечення своєчасної діагностики, супроводу та розвитку музичної обдарованості.

Ключові слова: музична обдарованість, додаткові функції вчителя.

В статье рассматривается проблема подготовки студентов двухпрофильных специальностей «начальное образование» и «музыка» к работе с музыкально одарёнными детьми. На основе психолого-педагогических, философских и христианско-этических концепций одарённости выделены и определены дополнительные функции учителя искусствоведческих дисциплин для обеспечения своевременной диагностики, сопровождения и развития музыкальной одарённости.

Ключевые слова: музыкальная одарённость, дополнительные функции учителя.

The article discloses the peculiarities of training of the students of the primary education faculty with the additional occupation of «music» for the work with the music gifted children. It is noted that no kind of state target programs can be successful unless there is a due preparation of teachers able to recognize a gifted child and support him in the most effective way. On the basis of pedagogical, psychological and Christian ethics concepts of giftedness the authors have defined the optional functions of the art teacher in order to provide a music gifted child with diagnostics, support and further development which are, namely, diagnostic, informative, coordinative, edifying and protective ones. Within the framework of the diagnostic function the author gives the classification criteria for the identification of music gifted children of the primary school age by S. M. Baum, S. V. Owen, B. A. Oreck. The phenomenon of giftedness is analyzed through the opposite cultural and social paradigms.

Key words: music giftedness, teacher's optional functions.

Український народ із давніх-давен славиться своєю співучістю, надзвичайно багата українська земля дитячими талантами, що підтверджується високими результатами та досягненнями наших юних співвітчизників на

різноманітних міжнародних музичних конкурсах та пісенних фестивалях. Відкритим залишається питання: чому ж переривається наступність між музично обдарованим дитинством, юнацтвом та молоддю, бо дуже маленький відсоток дійсно талановитих дітей молодшого шкільного віку досягають успіху в дорослому професійному житті. Це питання вимагає докладного та комплексного вивчення: з одного боку, педагоги та психологи постулюють необхідність усебічної підтримки обдарованого дитинства, а, з іншого боку, обдаровані діти частіше за інших стикаються з певною дискримінацією в шкільному колективі. Майже всі сучасні педагогічні технології, які застосовуються для роботи з художньо обдарованими дітьми, націлені не на гармонійний розвиток дитини в цілому та її таланту зокрема, а на отримання швидкого результату, що може спровокувати поступове згасання обдарованості.

На державному рівні за останні роки було створено досить сприятливі умови для розвитку обдарованого дитинства, зокрема, низку державних цільових програм, а саме: «Обдарована дитина», «Діти України», розроблено Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [2, с. 9]. Але й досі не зроблено головного – жоден із вищих педагогічних закладів України не готує фахівців до роботи з обдарованими дітьми, як це, наприклад, практикується у Великобританії та США вже понад 20 років [6, с. 14]. Тому на захист музично обдарованого дитинства, на нашу думку, має стати вчитель мистецьких дисциплін, узявши на себе нескладні додаткові функції.

Психолого-педагогічні науки накопичили чималий теоретичний матеріал щодо питань обдарованості, суттєвим кроком у систематизації цих надбань є колективна монографія «Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень» за редакцією В. О. Моляко та О. Л. Музики, яка може слугувати теоретичною базою для наукової розвідки [1, с. 21, 118–128]. Але попри надзвичайну зацікавленість сучасних науковців, а саме: педагогів (С. А. Ледньова, Г. В. Тарасова), психологів (А. Ю. Вишина, В. О. Моляко, І. С. Загурська), музикантів (О. В. Гончарова), мистецтвознавців (М. Л. Івлева), нейрофізіологів (Є. Б. Кац), у дослідженні художньої обдарованості дітей молодшого шкільного віку, в українській педагогічній традиції немає комплексного підходу до підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін до роботи з обдарованими дітьми.

Мета нашого дослідження – проаналізувати специфіку підготовки студентів двопрофільних спеціальностей «початкова освіта» та «музика» до роботи з музично обдарованими дітьми й розробити методичні рекомендації для підвищення її ефективності. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити наявні прогалини в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики в межах двопрофільної спеціалізації до роботи з музично обдарованим дитинством; на основі психолого-педагогічних, філософських та християнсько-етичних концепцій обдарованості виділити та визначити додаткові функції вчителя для забезпечення

своєчасної діагностики, супроводу та розвитку музичної обдарованості.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчаючи специфіку підготовки студентів дво-профільних спеціальностей «початкова освіта» та «музика» до роботи з музично обдарованими дітьми, маємо констатувати, що студенти майже не володіють ані теоретичними знаннями, ані практичним інструментарієм для роботи з обдарованим дитинством. Ті незначні й досить поверхневі знання щодо концепту обдарованості, які студенти отримали в лекційних курсах із психології, педагогіки та філософії не можуть заповнити цю прогалину.

Більше того, під час опитування студентів перед практикою виявилось: приблизно третина з них вважає, що до функцій учителя музики загально-освітньої школи не входить робота з музично обдарованим дитинством, бо це прерогатива спеціалізованих навчальних закладів, а саме, школи мистецтв, спеціалізованої музичної школи-інтернату для обдарованих дітей тощо. Рання діагностика музичної обдарованості також була віднесена студентами до батьківських обов'язків. Разом з тим майже всі студенти хотіли б у професійному житті попрацювати з музично обдарованими дітьми та зазначили, що єдиною формою роботи з такими учнями, на їхню думку, є індивідуальна. На наш погляд, майбутні вчителі мають урахувати функціональний аспект роботи з обдарованими дітьми. До специфічних функцій майбутнього вчителя мистецьких дисциплін ми віднесли діагностичну, інформативну, координаційну, наставницьку та захисну.

Незалежно від того, чи зустрінеться майбутньому вчителю на його професійному шляху музично обдарована дитина, він має бути кваліфіковано підготовленим. Обдарованість, за визначенням В. Д. Шадрікова, це системна якість особливим чином структурованих функціональних систем, які сумісно працюють та реалізують психічні функції, включені до індивідуальної діяльності, мають індивідуальну міру вияву, можуть бути проявлені в екстраординарних досягненнях, а можуть знаходитися в латентному стані [7, с. 21]. Тобто, обдарованість може бути наявною або ж прихованою, тому однією з функцій учителя початкових класів та музики має стати діагностика обдарованості, адже молодший шкільний вік у цьому сенсі є найперспективнішим.

Діагностика має відбуватися поетапно, із залученням до цього процесу шкільного психолога, учителя музики зі спеціалізованого закладу або школи мистецтв, батьків. Перший етап діагностики – це спостереження, виконання психологічних тестів із виявлення загальної та художньої обдарованості й творчих здібностей дитини. Другий етап – неупереджений аналіз творчих умінь учнів із залученням одного чи декількох незалежних експертів, але це спостереження має відбуватися у вільній, невимушеній атмосфері.

На допомогу вчителю в проведенні такого аналізу пропонуємо класифікацію критеріїв виділення музичної обдарованості в дітей молодшого

шкільного віку С. М. Баум, С. В. Овена та Б. А. Орека [8, с. 96]. Основні критерії класифікації повністю співвідносяться з трикільцевою моделлю обдарованості, за Дж. С. Рензулі, згідно з якою, обдарованість розглядається як поєднання трьох компонентів: високі вміння (навички), креативність, мотивація [9, с. 11].

Таблиця 1

Діагностика музичної обдарованості дітей молодшого шкільного віку		
Класифікація С. М. Баум, С. В. Овена, Б. А. Орека		
Навички	Мотивація	Креативність
Ритм: відчуває ритм тілом, відтворює рівний ритм, копіює ритмічний малюнок, чекає на відповідний момент для вступу, відчуває основний ритм твору.	Ентузіазм: відповідає із задоволенням, відкритий до діалогу з учителем, захоплений, ставить учителю запитання, цікавиться новими стилями музики.	Рівень експресивності: чуттєвість виконання, повна самовідданість під час виконання, передача внутрішньої енергетики.
Сприйняття звуку: сприймає різницю між тоном та висотою, реагує на динаміку, може визначити кульмінації, може відтворити фразу, може виконувати окрему частину, має абсолютний слух.	Наполегливість: повторює матеріал багато разів, висока працездатність та наполегливість, педантичність та ошатність у виконанні завдань.	Композиція: складає невеличкі пісні, добре римує, наспівує мелодії, переспівує твори в іншій манері тощо.
Координація: рухи чіткі, вільно орієнтується в просторі, може виконувати 2–3 різні рухи одночасно, може контролювати тіло в динаміці і статиці.		Імпровізація: імпровізує, не боїться ризикувати, не соромиться висувати свої твердження щодо музичного мистецтва в цілому та окремого музичного твору зокрема.

Наступна з визначених нами функцій – інформативна, адже вчитель має володіти постійно оновлюваною інформацією щодо заходів, конкурсів, різноманітних програм, грантів, стипендій для обдарованого дитинства на місцевому, обласному та державному рівнях. У разі встановлення наявної чи прихованої музичної обдарованості в учнів учитель має поінформувати про це батьків та шкільного психолога, надати батькам вичерпну інформацію про можливості розвитку їхньої дитини в даному загальноосвітньому закладі, надати відомості щодо структурних особливостей спеціалізованих музичних закладів, таких, як школи мистецтв, школи-інтернати для музично обдарованих дітей, спеціалізовані ліцеї тощо. Необхідно відзначити, що в межах інформативної функції вчитель лише пропонує можливі шляхи

розвитку учня й ніяким чином не впливає та не підштовхує ані учня, ані його батьків до прийняття рішення.

Характерними для учнів з ознаками обдарованості є такі структурні особливості темпераменту, як висока емоційна сенситивність, емоційний дисбаланс, низька соціальна пластичність тощо. Із такими учнями досить важко працювати в колективі, тому що за умов усвідомлення власної винятковості та унікальності вони відчують себе абсолютно зайвими в шкільному соціумі. Допомогти вчителю може координаційна функція, педагог має скоординувати зусилля всіх учасників процесу навчання в такий спосіб, щоб від цього вигравали всі учні. Учитель музики має створити в учнівському колективі хор, де кожний займає закріплене місце. Обдарований учень чи учні в цій справі можуть стати для вчителя головними помічниками; ніщо так не розвиває загальну музикальність, ядро музичної обдарованості, як інтенсивний хоровий спів.

Якщо розглядати музикальність із погляду когнітивістики, то основним її складником є «музикально-мовна здібність», тобто здібність до побудови художньої моделі цілого, до вираження музичної думки [8, с. 94]. Саме робота в хорі об'єднує учнів. Це місце вираження емоційних переживань засобами музики; це єдиний організм, що дихає та живе лише одним – співом, тут немає місця конкуренції, поділу на обдарованих, виняткових та посередніх, хор або звучить та живе, або не існує взагалі. Отже, завдяки роботі в хорі можна успішно працювати над соціальною адаптацією та підвищенням соціальної пластичності обдарованих дітей, а також нівелювати інші проблемні стани колективу, зокрема, нездорову конкуренцію, заздрість, демотивацію тощо.

Наставницька функція вчителя є найголовнішою, учитель має стати не лише викладачем, а наставником, зусилля якого будуть спрямовані на розвиток особистості учня в цілому, розширення його світогляду, світосприйняття, підвищення духовності. Учитель має застерігати батьків і учня від розвитку лише таланту в одному з напрямів; націленість на отримання швидких результатів у дитинстві може призвести до диспропорційного розвитку особистості, нервових зривів, психічних розладів та подальшого згасання музичної обдарованості.

Проблема полягає в тому, що через протиріччя багаточисленних психологічних та педагогічних концепцій обдарованості підмінюються освітні та виховні цілі в роботі з обдарованими дітьми. Освітяни та батьки під впливом новітніх психологічних течій роблять акцент перш за все на ранній швидкий розвиток таланту та здібностей, з дитинства націлюють дитину на отримання результату, відточення техніки, і, якщо та чи інша сучасна педагогічна технологія цю функцію не виконує, вона відразу ж замінюється іншою. Через комерціалізацію освіти та консумаційні тенденції сучасного соціуму в зарубіжній педагогіці рання діагностика обдарованості розглядається навіть крізь призму економічної доцільності, тобто розвиток

таланту розглядається як вдалий чи невдалий бізнес-проект [10, с. 329].

У роботі з обдарованими учнями вчитель обов'язково має враховувати християнсько-етичний аспект проблематики, згідно з яким, талант, здібності та обдарованість мають божественний, духовний початок, та в тій чи іншій мірі надаються всім людям, і головним завданням людства є розвиток цих здібностей не з метою самоствердження для вдоволення власної погорди, а з метою наближення до Господа; із філософського погляду, до осягнення абсолютної істини, для того щоб «осягнути речі духовні, невидимі та вічні» [4, с. 79].

У тлумаченні В. Преображенського, людина, яка має від природи відмінні здібності, лишається благодаті, якщо вона лінива, своєю бездіяльністю руйнує власну обдарованість, і обіцяна їй нагорода переходить до тих людей, котрі, хоча й менші, порівняно з нею, отримали від природи дари, але цей брак компенсували працею та наполегливістю [4, с. 83]. Переносячи християнсько-етичну концепцію в царину музичного мистецтва, М. С. Ростропович наголошував: «Якщо ти маєш талант, віддай його людям, бо він тобі не належить» [5, с. 246].

Наставницька функція також має враховувати й захисну, тому що експлуатація дитячої обдарованості в сучасному світі, яка вичерпується ще до досягнення дитиною дорослого віку, за О. В. Кулемзіною, може набути масштабів гуманітарної катастрофи [3, с. 42]. Учитель мистецьких дисциплін має постійно інформувати батьків щодо можливих ризиків, застерігати їх від форсування подій, допомагати правильно розставляти пріоритети та визначати освітні цілі, які насправді можна синтезувати в одну мету – виховання гармонійно розвиненої особистості. З іншого боку, учитель має проявляти власну педагогічну волю й установлювати більш високі вимоги до обдарованого учня, постійно стимулювати його інтерес до музики через збагачення художньо-естетичного середовища (відвідування концертів, виставок, фестивалів, майстер-класів, запрошення професійних музикантів, вивчення біографії видатних музикантів тощо).

Незважаючи на величезний пласт досліджень, присвячених проблемі обдарованості особистості, констатується відсутність зв'язку між теорією і практикою. У роботі ми порушили питання про системний підхід до проблеми педагогічної підтримки музично обдарованих дітей за допомогою виокремлення додаткових функцій майбутнього вчителя мистецьких дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / Моляко В. О., Музика О. Л. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
2. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних

- зкладах / Масол Л. М. (наук. керівник), Ганнусенко Н. І., Комаровська О. А., Ничкало С. А., Рагозина В. В., Оніщенко О. І. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2006. – С. 4–32.
3. Кулемзина А. В. Детская одарённость как предмет педагогического анализа : автореф. дисс. ... докт. пед. наук / Александра Владиславовна Кулемзина. – Томск, 2005. – 48 с.
 4. Притчи Бога нашего Иисуса Христа / В. П. Бутромеев, В. В. Бутромеев. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2011. – 304 с.: ил.
 5. Раабен Л., М. С. Ростропович / Жизнь замечательных скрипачей и виолончелистов. – Ленинград : Музыка, 1969. – С. 230–248.
 6. Цветкова С. Н. Содержание и методика обучения одарённых детей в начальной и неполной средней школе Англии и США : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Цветкова Светлана Николаевна. – М., 2000. – 212 с.
 7. Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одарённость». – М. : Высшая школа, 1986. – 79 с.
 8. Baum S. M. Talent beyond words : identification of potential talent in dance and music in elementary students / S. M. Baum, S. V. Owen, V. A. Oreck // The Gifted Child Quarterly. – 1996. – No. 40 (2). – P. 93–101.
 9. Renzulli J. S. What is this thing called giftedness and how do we develop it? A twenty-five year perspective / J. S. Renzulli // Journal for the education of the gifted. – 1999. – No. 23. – P. 3–54.
 10. Worrel F. C. Best practices in identifying students for gifted and talented education programs / Frank C. Worrel, Jesse O. Erwin // Journal of Applied School Psychology. – 2011. – No. 27. – P. 319–340.